

О. В. Раєвнева,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри статистики та економічного прогнозування,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків*

К. А. Стрижиченко,

*д. е. н., доцент, професор кафедри статистики та економічного прогнозування,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків*

АВТОНОМІЯ УНІВЕРСИТЕТУ І ЕВОЛЮЦІЙНІ ЕТАПИ ЇЇ РОЗВИТКУ

O. Rayevnyeva,

DSc in Economics, professor,

*head of statistical and economic forecasting department of Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics, Kharkiv*

K. Stryzhychenko,

DSc in Economics, associated professor,

*professor of statistical and economic forecasting department of Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics, Kharkiv*

AUTONOMY OF UNIVERSITIES AND ITS EVOLUTIONARY STAGES OF DEVELOPMENT

Мета. Дослідження еволюції автономії університетів в контексті трансформації системи вищої освіти та збільшення університетської свободи. Для досягнення мети досліджено поняття автономії, університетської свободи, фази їх еволюційного розвитку та притаманні кожній фазі характерні риси. Методологія та результати. Здійснено еволюційний аналіз розвитку поняття автономії та практичних аспектів її реалізації в контексті розвитку системи вищої освіти. Досліджено за допомогою компаративного аналізу від'ємність між автономією та академічною свободою. Визначено чотири основні фази еволюційного розвитку автономії та висвітлено ідею щодо поширення автономії університетів. Вперше визначено чотири еволюційні фази розвитку автономії університетів та визначено характерні риси, притаманні кожній фазі. Практичною значущістю даної статті є висвітлення проблеми автономії як однієї з основних проблем вищої освіти на сучасному етапі трансформації освітнього простору..

Purpose. The study of the evolution of university autonomy in the context of the transformation of higher education and increase the university freedom. For the purpose explored the concept of autonomy, freedom of the university, their evolutionary development phase and each phase inherent characteristics. The methodology and results. Done evolutionary analysis of the concept of autonomy and practical aspects of its implementation. Studies using comparative analysis difference between autonomy and academic freedom. Defined four main phases of evolution of autonomy and highlights the idea to extend the autonomy of universities. For the first time identified four evolutionary phases of university autonomy and defined the characteristics inherent in each phase. The practical significance of this paper is to examine the issue of autonomy as one of the main problems of higher education at the present stage of transformation of educational space.

Ключові слова: автономія, вища освіта, еволюція, університетська свобода

Keywords: autonomy, higher education, evolution, university freedom.

Актуальність.

Таким чином, метою даної статті є дослідження еволюції автономії університетів в контексті трансформації системи вищої освіти та збільшення університетської свободи

Матеріал і результати досліджень. При дослідженні розвитку поняття автономії [1-5] доцільно розрізняти поняття академічної свободи та автономії. Академічна свобода може бути визначена як свобода, щоб провести дослідження, вчити, говорити і публікувати наукові дослідження в рамках університету [1].

Автономія в широкому сенсі певна ступінь самостійності будь-яких органів, організацій, територіальних та інших спільнот в питаннях їх життєдіяльності [7].

Залежно від суб'єкта, характеру і цілей надання може класифікуватися за типами та видами. Відповідно до норм і стандартів наукового дослідження, академічна свобода – це свобода без втручання або покарання [3].

Поняття академічної свободи корелює з Гумбольдтовською концепцією “Lernfreiheit und Lehrfreiheit” (“академічної свободи і свободи викладання”) та підкреслюється в Великій Хартії Університетів (1988). Тобто академічна свобода передбачає вільний діалог академічній спільноті та прозорість і критичну оцінку того, що виробляється в науковому просторі. Така академічна свобода сумісна зі збільшенням свободи в суспільстві, що приводить до збільшення автономії безпосередньо університету.

Університетська автономія є наслідком лібералізації суспільства. Велика Хартія Університетів 1988 підкреслює [6]: що університет є навчальним закладом в самому серці суспільства, що дозволяє продукувати, оцінювати та втілювати культуру наукових досліджень та викладання. Згідно до Болонської декларації, яка прийнята в 1999 році в даний час університети мають не тільки локальну задачу щодо саморозвитку, але й повинні здійснювати вагомий внесок у соціальний і економічний розвиток в Європі. Для цього необхідно на локальному рівні здійснювати ряд реформ системи вищої освіти, щоб дати університетам більше автономії.

Існує два основних підходи до розглядання автономії університетів. Перший підхід підпорядковується ідеям державного управління і стверджує, що університети повинні мати організаційну структуру за участю держави. Другий підхід базується на бізнес-ідеях, основною з яких є наявність конкуренції, що дозволяє суспільству обирати кращий університет. Однак другий підхід потребує збільшення автономії, що уможливило розробку ефективних конкурентних дій без обмежень з боку держави. Так як університети несуть значну соціальну відповідальність, то перед державою стає діалектичне питання досягнення балансу між забезпеченням державної потреби у фахівцях з вищою освітою та наданням значної автономії університетам.

Автономія університету це ступінь незалежності університету для ефективного виконання своєї ролі в системі вищої освіти, наукових дослідженнях та інших послугах, які вони надають суспільству. Однак доцільно визначити, що автономія має різноманітні форми які обумовлюються історичним існуванням різних систем вищої освіти. Так, в системі вищої освіти Франції значний вплив на неї спричинила Реформація Наполеона, в рамках якої була значно обмежена інституційна автономія. В той час, як в Німеччині зі створення університету Гумбольдта в 1808 році значно поширилася роль автономії.

Ступінь автономії має різне значення в різних національних системах вищої освіти, що, в першу чергу, залежить від національних традицій і відносин між урядом та суспільством [1].

Існує ряд досліджень які були присвячені автономії університету [1-5] в яких виділяються різні аспекти автономії. Так Лі Чан (2000) виділяє наступні складові: академічні справи, підбір персоналу, фінанси та управління [2]. Інші відрізняють процесуальну і істотну автономії [4]. Згідно з визначення Університету автономії в Європі [6] автономія має чотири складові: організаційну, фінансову, кадрову та академічну. Однак, до найвпливовіших факторів щодо автономії університету відносяться такі як наявність централізованої або децентралізованої системи управління, форми власності університету тощо.

Так як місією університету є поглиблення прогресивних знань, то автономія є необхідністю університетом підтримувати академічну свободу та автономію від втручання держави та всіх інших соціальних агентів, держави. В рамках підтримання автономії університетом важливим є той факт, що університет краще за державу та суспільство орієнтується в тих знаннях, які потрібні суспільству, що зумовлює наявність повної свободи для університету.

Слід зазначити, що загрозою для автономії університету є той факт, що держава стимулює університети здійснювати дослідження в тих областях науки та техніки, які більш потрібні державі. При наявності не завжди ефективних стратегій розвитку держави таке обмеження вибору може призвести до порушення структури суспільства в кваліфікаційному розрізі, що призведе до руйнівних наслідків в майбутньому. Така проблема є загрозою як для університетської автономії, так і для академічної свободи, що виражається в порушенні балансу необхідного для розвитку знань. Основним мотивом для дослідників та викладачів стає не мотив формування нових знань, а фінансова винагорода за знання «необхідні» державі, в той час як деякі важливі галузі знань стають занедбаними. Університети стають більш залежними від державного фінансування й, відповідно, це призводить до зменшення автономії університету, так як їх більша залежність зумовлює необхідність підпорядковуватися державі.

Важливим аспектом для досягнення автономії університету є його вихід за національний рівень, тоді університет може використовувати різні прояви автономії в різних державах, що забезпечить його варіативність та конкурентоспроможність.

Таким чином, необхідно зазначити, що академічні свободи та автономія університетів є різними поняттями, однак гармонійно доповнюють один одного в контексті сучасного розвитку вищої освіти.

Аналіз особливостей розвитку автономії університетів дозволив визначити ряд еволюційних етапів з притаманними ним характерними рисами.

Етап 1. Формування академічних свобод (XI-XIV століття). Даний етап складався з двох основних фаз (перша фаза - XI-XII століття; друга фаза – XIII-XIV століття).

Фаза 1. Виникнення академічних свобод.

Виникнення першої фази корелювало зі зміною парадигми щодо розвитку економічних відносин і початком трансформації феодалізму в якісно новий стан економічного розвитку. Початком цієї фази вчені [1-5] визначають XI століття. В цей час почалося формування гільдій, незалежних об'єднань, які в подальшому були центром формування корпорацій. Латинське слово «Universitas» визначало об'єднання в економічному сенсі. Наряду з виникненням «корпорацій» здійснювалася трансформація в сфері освіти. Так, університети почали представляти свого роду освітнянські корпорації, з окремими правилами поведінки, викладання та імплементації знань в навколишнє середовище. Здійснилося виокремлення університетів від шкіл, які підпорядковувалися церкві та монастирям, що дозволило зробити прогресивний прорив в сфері науки та освіти. І в цьому випадку дискусійним постає питання, щодо первинності автономії університетів перед академічною свободою, оскільки тільки зміна парадигми мислення соціуму привела до необхідності появи нових утворень і університетів тощо, для забезпечення потреб суспільства в інститутах свободи мислення.

Фаза 2. Захист академічних свобод.

Другою фазою даного етапу став захист отриманих академічних свобод від інститутів старої парадигми мислення. В рамках цієї фази почалося формування конкурентного статусу університетів. Так як, університети з урахуванням академічної свободи представляли нові утворення, які йшли в розріз з існуючою освітнянською думкою, куратором якої виступала церква, то для посилення конкуренції університетів необхідним було виконання ряду умов.

Так, важливим аспектом автономії як раз і виступало те, що академічна свобода було трендом тієї сучасності, що й забезпечувало формування сприятливого зовнішнього середовища. Іншою важливою рисою даної фази виступала наявність підтримки з боку місцевих органів самоврядування, впливових лордів та прогресивної церкви, що й забезпечувало протекціонізм університетам. Окрім того, наявність університетів в містах забезпечувало їх прогресивною, освіченою молоддю, що приводило до багатіння місцевої влади та збільшення економічного, культурного та політичного потенціалу міст.

І, хоча, перші європейські університети в Болоньї, Парижі та Оксфорді не були утворення церковних шкіл, все одно їх дії схвалювалися Папою і / або імператором Священної Римської імперії, тому важливим в рамках розвитку університетської автономії було виокремлення даних університетів від такого протекторату.

Етап 2. Наявність королівського протекторату (XV-XVI століття). В рамках цього етапу також існувало дві фази: фаза 1 – посилення протекторату з боку влади та церкви (XV століття); фаза 2 – децентралізація влади, створення нових країн та отримання більшої автономії (XVI століття).

Фаза 1 – посилення протекторату.

Раніше, важливим при визнанні університету була наявність протекторату зі сторони влади. Однак зазначені університети мали два шляхи розвитку. Так університети в Парижі і в Оксфорді отримували королівську підтримку, однак вони не визначалися університетами в повній мірі без відповідних актів зі сторони Римського папи або імператора. В той час, як університет в Болоньї був під справжньою протекцією так як влада в Італії підпорядковувалася імператору. Таким чином, на той час така процедура визначення університету церквою виступала його основною характеристикою, що обмежувало його автономію. І, хоча, це визначалося історичним розвитком країн, така характеристика сформувала сучасний облік університету, який стає університетом тільки зі схвалення керівним органом, що входить в протиріччя з самою сутністю університету, якою є вільне об'єднання в рамках освітнянського простору. Така суперечність формує на даний час необхідність розробки ефективних механізмів посилення автономії.

Значний вплив рішень Папи на розвиток та визнання університетів викликав необхідність створення спеціального органу, який би об'єднував університети для захисту їх прав від неефективних рішень з боку влади або церкви. Організація такого органу дозволила університетам збільшити свої права та покращити їх захист, однак це не нівлювало необхідність схвалення Папи для створення університетів що обумовлює наявність примарної свободи.

Важливим актом в той час був акт Studium Generale, в рамках якого здійснювалося видання Licentia Ubique docendi, яка дозволяла викладати в усьому християнському західному світі. Такий крок був першим етапом до процесу глобалізації освітнянського простору.

Фаза 2. Децентралізація влади.

Поступовий розвиток та децентралізація влади в Європі створили передумови до створення нових університетів та поширення їх автономії. Виникнення нових країн та зменшення впливу імператору дозволили розглядати освітнянський ринок як один з елементів збільшення конкурентоздатності країни, що привело до появи сприятливих умов для університетів. Єдиною зовнішньою владою, яка могла здійснювати вплив на функціонування університетів залишався Папа Римський., однак його рекомендації здійснювалися в руслі розвитку місцевих влад в нових країнах.

Таким чином, в рамках цього етапу виділено такі основні риси розвитку університетської автономії: університети носили міжнародний характер, так як їх діяльність здійснювалася шляхом координації дій місцевих влад та Папи Римського;

наявність академічної свободи не забезпечувала університетської автономії, яка більшою мірою залежала від протекціоніських дій які виражалися в своєрідних пактах, таких як Constitutio Habita Фрідріха Барбаросси 1158 року [7], Сейм Roncaglia на користь Болоньї, пакт Філіпа Августа на користь Парижа в 1200 році [8] або його пакт на користь Оксфорду в 1214 [9].

Етап 3. Множинність та одноманітність університетів (XVII-XIX століття).

На даному етапі сформувався значне протиріччя в освітянського просторі, яке полягає в тому, що посилення автономії університетів призводило до зменшення академічних свобод в рамках кожного університету для викладачів та студентів. Таке протиріччя призвело до того, що на освітянському ринку почалася криза університетів (зокрема в Англії та Франції).

Як й кожна криза, криза університетів сформувала нову парадигму в розвитку ринку освіти, основною ідеєю якої виступала наявність автономії університетів, рисою якою була як раз академічна свобода в рамках університету. Нова хвиля університетів в рамках нової парадигми виникла та почала інтенсивно розвиватися в Німеччині, Австрії, Шотландії та Нідерландах. Додатковим стимулом до розвитку університетів нової формації був розвиток освітянського ринку в США, Іт був акцент перш за все на його автономії, що розглядалося як додаткове протистояння з консерватизмом на освітянському ринку Англії.

Така революція на освітянському ринку стверджувала, що, з одного боку, університет повинен об'єднати викладання та наукових досліджень, а з іншого боку підпорядковуватися державі для формування та просування його освітньої, наукової, культурної, економічної політики.

Значний внесок в демократизацію університетів вніс Вільгельм фон Гумбольдт, який заклав основи автономії університетів в сучасному її сенсі. Окрім того, доцільно згадати в рамках трансформації університетської автономії акт Морріла (Morril Act), який дав життя Land Grant Colleges та університетам в США [1]. Цей акт був одним з ключових моментів еволюцію вищої освіти, так як коледжі та університети, засновані відповідно до цього Закону були створені в практичному напрямку, щоб вивчати механічні науки і сільське господарство. Аналогічні тенденції спостерігалися на освітянському ринку Японії. Після її примусового відкриття для західного світу в період Мейдзі (1886 рік) були засновані Імператорський університет (зараз Університет Токіо), і університет Кіото.

Альтернативним розвитком вищої освіти в Великобританії стало створення Університетського коледжу в Лондоні Джеремі Бентамом в 1828 році, що ознаменувало собою явний розрив з традицією, представленою університетами Оксфорда і Кембриджа.

Однак, така трансформація освітянського ринку створила нові конкурентні умови для функціонування університетів, що висвітлювало необхідність змін для університетів старої традиції.. Основними напрямками таких змін були такі:

- 1) перетворення університетів в мультиверситети, тобто формувалися комплекси коледжів та шкіл на базі головного університету, які забезпечували підготовку студентів для університету;
- 2) формування напрямку наукових досліджень. В цей час почався швидкий розвиток науки в усіх областях і деякі університети перетворилися в дослідницькі центри.

Таким чином, університет з поняття корпорації в середньовічному розумінні цього слова перетворився в конгломерат який поєднує в собі комплекс функцій по формуванню студентів, їх навчання, проведенню науково-дослідницьких досліджень тощо.

Етап 4. Глобальна свобода (XX-XXI століття).

На цьому етапі еволюції автономії університетів академічна свобода в широкому сенсі стає неактуальним питанням, так як законодавчо поняття свободи закріплено в конституціях. Однак останні дослідження [4-7, 6] свідчать, що де-факто збільшується вплив держави на академічні свободи завдяки університетам [6]. Це пов'язано з тим, що держава як вищий орган керування університетом через вплив на нього здійснює вплив на студентів та громадськість в цілому. Цей вплив може йти врозріз з переважаючими ідеями і, в разі крайньої необхідності, може дестабілізувати суспільство, тому що університет готує молодь та майбутні еліти. Сьогодні політичні течії в державі є загрозою для університету та об'єктивності підготовки в них, тому важливим є досягнення університетами автономії від держави, що дозволить їм здійснювати внутрішню конкуренцію в рамках тренду автономії, який існує в суспільстві.

Ще одним з аспектів зменшення автономії університету є обмеження його в виборі програм та напрямків навчання студентів. І хоча однією з основних місій університету є поширення знань в суспільстві та різноманітний їх характер, в той же час такі знання строго регламентуються зовнішнім керівним органом, що обмежує автономію.

Таким чином на фоні зростання академічної свободи де-юре, де-факто спостерігається її зменшення шляхом впливу держави на автономію університетів. Все це обумовлює сучасний тренд модифікації освітніх систем в напрямку збільшення автономії університетів, який задекларований у Великій Хартії університетів в Болоньї.

Автономія університету повинна корелювати з можливостями університету підтримувати академічні свободи з урахуванням розвитку суспільства і нинішньої місії університету, сенс існування якого в порівнянні з іншими навчальними та науково-дослідними інститутами, полягає в його внеску у розвиток людства через формування еліт суспільства.

Виходячи з наведено, еволюція університетської автономії та розвиток академічної свободи можуть бути представлені наступним чином (рис. 1), їх характерні риси для кожного з етапів наведено в табл. 1.

Таблиця 1.

Характерні риси університетської автономії для кожного етапу її еволюційного розвитку

Етапи	Фази	Академічна свобода	Університетська автономія
Етап 1	Фаза 1.1	Виникнення академічної свободи, формування нових ідей в суспільстві	Виникнення утворень в рамках церковних шкіл
	Фаза 1.3	Академічна свобода стає загрозою існуючому суспільству, тому виникає потреба в її обмеженні. З боку освітянських закладів захист цієї свободи	Створення університетів на прикладі об'єднання громадян в гільдії та корпорації, початок формування автономії для імплементації знань в суспільство
Етап 2	Фаза 2.1	В суспільстві бурхливо розвивається децентралізація влади, рушійною силою чого є академічні свободи	Протекторат королівської влади та церкви обмежу автономію університетів,
	Фаза 2.2		Збільшення міжнародного характеру розвитку університетів, збільшення їх автономії
Етап 3		Послаблення академічних свобод з одного боку та створення ліберального суспільства в деяких країнах (США, Німеччина, Нідерланди)	Створення нових університетів, перегляд традицій вищої освіти в бік автономії, необхідність консервативним університетам переглянути парадигму освіти в бік мультиверситетів
Етап 4		Збільшення демократизації суспільства	Посилення контролю держави над університетами, так як вони стають інструментом для держави задля формування необхідної їй еліти та стимулювання необхідних областей знань. Однак в подальшому поживлення ідеї щодо автономії університетів.

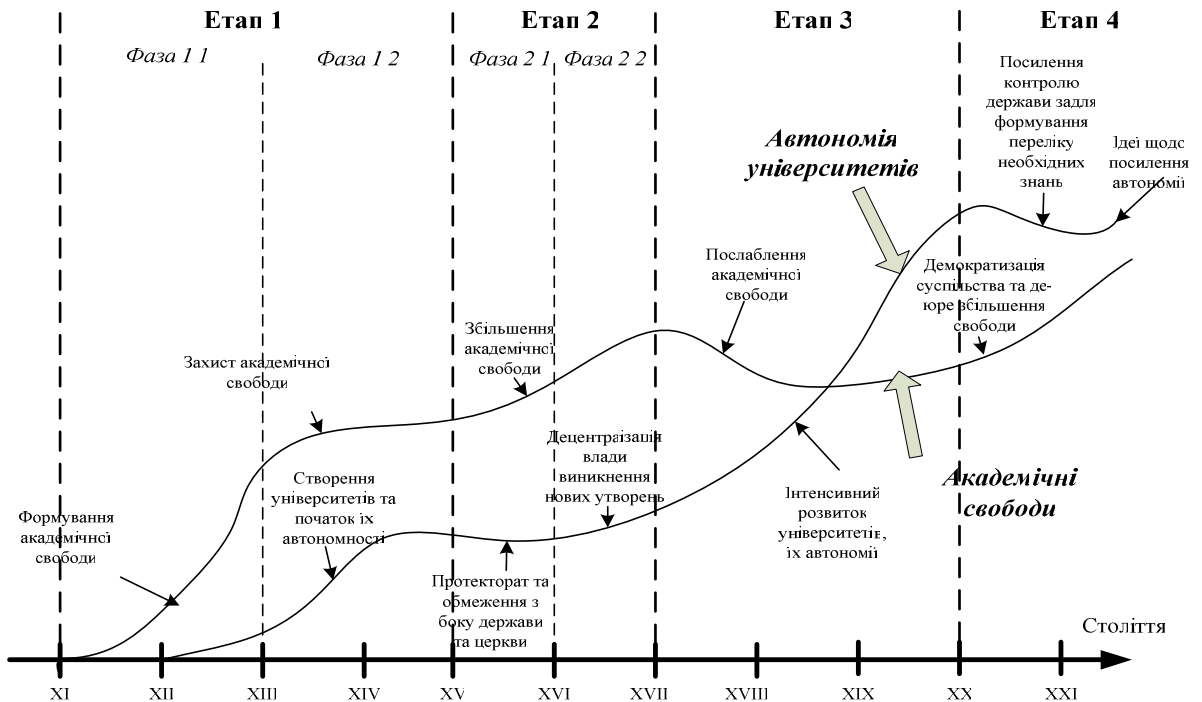

Рис. 1. Еволюція автономії та академічних свобод

Висновки. Таким чином, в рамках проведених досліджень отримано наступні висновки:

- 1) поняття університетської автономії пов'язано за поняттям академічної свободи і в різні періоди часу ці два поняття виступали причинами та наслідками один одного;
- 2) університетська автономія – це позиція, перш за все, університетської громадськості та суспільства ніж держави і її посилення зменшує вплив держави на формування необхідного їй суспільства;
- 3) автономія університетів, це комплексне поняття, яке має різні складові: адміністративну, управлінську, людську, фінансову тощо.

Література.

1. CEPES (European Centre for Higher Education, Bucharest). 1995 *Academic Freedom and University Autonomy: Two Perspectives*, Bucharest: CEPES.
2. Chiang Li (2000) *The Relationship between University autonomy and funding in England and in Taiwan, 2000*, Unpublished PhD Thesis, Centre for Higher Education Studies, University of London Institute of Education.
3. Neave, G. (2001) *The European dimension in higher education: an excursion into the modern use of historical analogues*, in J. Huisman, P. Maassen and G. Neave (eds.) *Higher Education and the Nation State: The International Dimension of Higher Education*, Oxford: Pergamon, pp. 13–73.
4. Newman, J.H. (1852) *The Idea of a University Defined and Illustrated*, London: Longmans, Green & Co.
5. Nybom, T. (2003) *The Humboldt legacy: reflections on the past, present and future of the European university*, Higher Education Policy 16: 141–159. | Article |
6. *MAGNA CHARTA UNIVERSITATUM* Bologna, Italy September 18, 1988
7. Thorens, J. (1988). *Ninth Centenary of the University of Bologna and the University of Today*. Higher Education Policy 1(4): 44
8. Renaut, A. (1995). *Les révolutions de l'université: Essai sur la modernisation de la culture*. Paris: Calman-Levy, p. 53.
9. Russell, C. (1993). *Academic Freedom*. London: Routledge

References.

1. CEPES (European Centre for Higher Education, Bucharest). 1995 *Academic Freedom and University Autonomy: Two Perspectives*, Bucharest: CEPES.
2. Chiang Li (2000) *The Relationship between University autonomy and funding in England and in Taiwan, 2000*, Unpublished PhD Thesis, Centre for Higher Education Studies, University of London Institute of Education.
3. Neave, G. (2001) *The European dimension in higher education: an excursion into the modern use of historical analogues*, in J. Huisman, P. Maassen and G. Neave (eds.) *Higher Education and the Nation State: The International Dimension of Higher Education*, Oxford: Pergamon, pp. 13–73.
4. Newman, J.H. (1852) *The Idea of a University Defined and Illustrated*, London: Longmans, Green & Co.
5. Nybom, T. (2003) *The Humboldt legacy: reflections on the past, present and future of the European university*, Higher Education Policy 16: 141–159. | Article |
6. *MAGNA CHARTA UNIVERSITATUM* Bologna, Italy September 18, 1988
7. Thorens, J. (1988). *Ninth Centenary of the University of Bologna and the University of Today*. Higher Education Policy 1(4): 44
8. Renaut, A. (1995). *Les révolutions de l'université: Essai sur la modernisation de la culture*. Paris: Calman-Levy, p. 53.
9. Russell, C. (1993). *Academic Freedom*. London: Routledge

Стаття надійшла до редакції 07.02.2016 р.